

Ұстаз тағылымы

(библиографиялық шолу химик-металлург, техника ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Ғылым Академиясының академигі, Жазушылар одағының мүшесі БӨКЕТОВ Ебней Арыстанұлы-100 жыл)

«...Менен кейін не болатынын білмеймін, бірақ мен екен дәннің біреуі өз жемісін берсе, мен өзімді бақытты адаммын деп санар едім».

Е.А. Бөкетов

Евней Арыстанұлы 1925 жылы 23 наурызда Солтүстік Қазақстан облысы, қазіргі Шал ақын ауданы, Бағанаты ауылында қарапайым отбасында дүниеге келген. Ерлі-зайыпты Бөкетовтерде жалпы 14 бала болған, оның тек бесеуі ғана тірі қалады. Евнейдің азан шақырып қойған аты — Ибн-Ғабиден, бірақ ата-анасы оны Ебней-Ғабиден деп атады, ал кейінірек құжаттарда ол Евней деп жазылды.

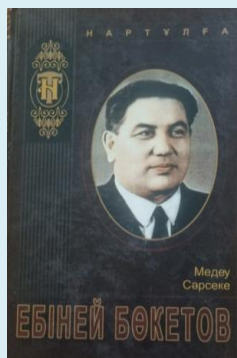
1931-1932 жылдардағы ашаршылық кезінде әкесі Арыстан отбасымен қазіргі Қорған облысына көшіп, қара жұмысшы болып жұмыс істеген. Евней Бөкетов сол жақта мектепке барып, 1938 жылы ата-анасымен туған жеріне оралып, білімін аудан орталығы Марьевка ауылында жалғастырды, бірақ әкесінің ауруына байланысты 9-сыныпты аяқтағаннан кейін оқуын тоқтатып, жұмысқа тұрады. Көп ұзамай әкесі қайтыс болды. Ол 1945 жылы 20 жасында орта мектепті тәмамдап, 1950 жылы Қазақ тау-кен металлургия институтын (Қ.Сәтпаев атындағы қазақ ұлттық техникалық университетін) үздік бітірді.

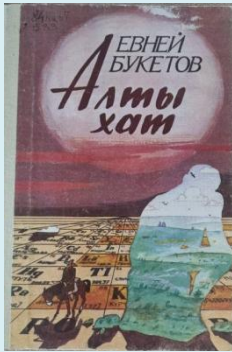

Екі жылдай өзі оқыған кафедрада оқытушы болды. 1954 жылы диссертация қорғап, 1956 жылы доцент, 1958 жылы оқу ісі бойынша проректор лауазымын атқарады, ал екі жылдан кейін Қарағанды қаласындағы Қазақстан Ғылым Академиясының Химия-металлургия институтының директоры болып тағайындалады. Осы уақыттан бастап Евней Бөкетовтың ғылыми және ұйымдастырушылық жұмыстары басталады.

Евней Арыстанұлын жаңа білімдерді тудыра отырып, өз идеяларымен шәкірттері және әріптестерімен бөлісетін ғалымдар қатарына жатқызуға болады. Оның ғылыми кадрларды даярлау, Қазақстанның жас ғалымдар буынын қалыптастырудағы үлесі шын мәнінде баға жетпес екендігі даусыз. Е.А. Бөкетовтің ойынша, ауыр және қатты көмірсутек шикізатын сұйылту мәселесі — келешегі бар ғылыми бағыттардың бірі. Бұл саладағы ғылыми ізденістерді ҚарМУ химиялық технология және экология кафедрасының меңгерушісі профессор М.И. Байкенов халықаралық деңгейде сәтті жалғастыруда. Көрнекті ғалым, Қазақ КСР ҒА академигі Е.А. Бөкетов негізін салған халькогендер мен халь - 11 когенидтердің электрохимиялық және физика-химиялық жүйелі зерттеулері жалғасын тапты. Бұл бағытты дамытудағы қарағандылық ғалымдардың елеулі еңбектері посткеңестік кеңістікте мойындалды.

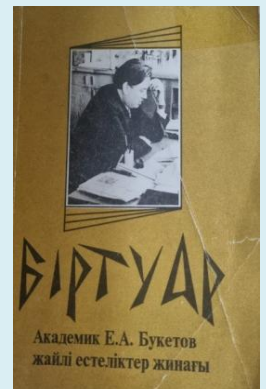
Е.А. Бөкетов әр жылдары КСРО Министрлер кеңесі жанындағы Ғылым мен техника бойынша КСРО Мемлекеттік Комитетінің «Гидрометаллургия» ғылыми кеңесінің мүшесі, Қазақ КСР ҒА Орталық Қазақстан бөлімі бюросының мүшесі (1983 ж.) болды, сонымен қатар ғылыми журналдар — «Қазақ КСР Ғылым академиясының хабарлары», «Минералды шикізатты кешенді пайдалану» журналдарында редакциялық алқа жұмысына қатысты.

Евней Арыстанұлы Бөкетов ғылыми қызметімен бірге жазушы, аудармашы, әдебиет сыншысы, тарихшы ретінде өзін таныта білді. Е.А. Бөкетовтің әдеби мұрасын жіктеп көрсек, негізінде шығармаларының үш тобын белгілеуге болады: көркем-публицистикалық очерктер, өмірбаяндық романдар, көркем аудармалар. Ол 50-ден астам көркем шығарма авторы, әлем әдебиеті классиктерінің 20-дан астам шығармаларының аудармасын жасады, әдеби-сын мақалаларын жариялады.

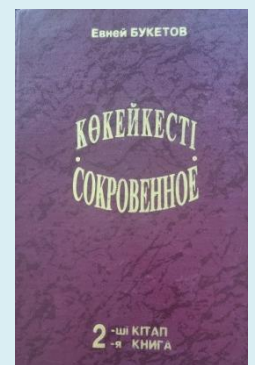
Евней Арыстанұлы Бөкетовтің ерекше танымал шығармалары — «Атан қомында туған адам» қазақ тілінде жазған очерктер кітабы, «Досыма алты хат» роман-эссе, «Академик Сәтбаев туралы» аяқталмаған биографиялық роман, «Шығармашылық қырлары» кітабы және тағы басқалары. Оның шығармаларындағы басты қаһармандар — ғылым мен мәдениет саласындағы қайраткерлер Қ. Сәтбаев, М. Әуезов, И. Қарақұлов, А. Бектұров, Ж. Шанин, Ш. Айманов және тағы басқалар. Айта кету керек, Евней Арыстанұлы ғалымдар туралы және ғалымдардың көркем шығармалары жарияланып отырған «Пути в незнаемое» атты беделді мәскеулік жылдық жинақтың редакциялық алқасының мүшесі және авторы болған Орта Азия мен Қазақстаннан шыққан жалғыз жазушы. Бұл жылдық жинақта оның «Шоқанның қасиетті ісі» мақаласы жарияланды. Мұнда автор, Е.А. Бөкетов, Ш. Уәлихановтың ғылыми жетістіктерімен бірге, оның суреткерлік талантын үлкен сүйіспеншілікпен, құрметпен сипаттайды. Е.А. Бөкетов Қазақстан тарихын жақсы білген, сондықтан оның өткен ғасыр мен өз заманындағы қазақ зиялы қауымының тағдырына жүгінуі кездейсоқ емес. Бұған Евней Арыстанұлының көрнекті қазақ ғалым-археологы Ә. Марғұланмен тығыз қарымқатынасы себеп болды. Е.А. Бөкетов шығармашылығын терең меңгерген Шоқан Уәлихановтан басқа, ерекше құрметпен өзінің ұстазы санаған академик Қ.И. Сәтбаев туралы үлкен кітап жазуды армандаған. Өкінішке орай, тағдырдың жазуымен Евней Арыстанұлы Қаныш Имантайұлының тек балалық және жастық шағын ғана жазып үлгерді.

Е.А. Бөкетовтің шығармашылық мұрасында орыс мәдениеті мен ғылымының өкілдері Д.И. Менделеев, В.Г. Белинский, Н.Г. Чернышевский, Ф.М. Достоевский, А.С. Пушкин, М.Ю. Лермонтов және тағы басқалардың ғылыми және шығармашылық мұрасын зерттеуге арналған жұмыстары ерекше орын алады. Е.А. Бөкетов өз еңбектерін жазуда сын мақалаларын үлгі қылып алған В.Г. Белинскийдің әдеби мұрасына зор құрметпен қарады. Ф. Достоевский мен Ш. Уәлихановтың арасындағы қарым-қатынасты адал достықтың үлгісі деп санады, А.С. Пушкинді көп оқып аударды.

Е.А. Бөкетовтің шығармашылық өмірінде көркем аудармалар ерекше орын алды. Оған орыс және 15 еуропа авторларының поэтикалық, прозалық, драмалық шығармаларының қазақ тіліндегі аудармалары тиесілі. Оның аударған шығармалары арасында Э. Золяның әңгімелері, болгар классигі И. Вазовтың «Под игом» романы, В. Шекспирдің атақты драмалары «Макбет» пен «Юлий Цезарь», В. Маяковскийдің «Клоп» пьесасы, «Хорошо» поэмасының бөлімдері, С. Есениннің өлеңдері мен «Анна Снегина» поэмасы, И. Василенконың «Артёмка» повесі және т.б. Әдеби қызығушылықтарының кеңдігі, ойсанасы, жан-жақты дарындылық Е.А. Бөкетовті ойшыл, ағартушы шығармашылық адам ретінде сипаттайды.

Евней Арыстанұлы Бөкетов, міне, осындай ойшыл және еңбекқор тұлға еді. Елеулі 17 тұлғалардың рухани құндылықтары мен шығармалары — барлық адамзаттың жетістігі, ол ұрпақтан ұрпаққа беріліп, үлгі болатыны анық. Біздің тарихымызда Е.А. Бөкетов ерекше

орын алады, оның есімі ел шежіресінде жазылған. Е.А. Бөкетовтің еңбектері мен оның өмірі туралы жарияланымдар бүгінде тұрақты жарық көруде. Ғылымның азаматтық ұстанымы, философиялық және адамгершілік әлеуеті оның оқырмандарының ерекше қызығушылығын тудыруда.

Евней Арыстанұлы ұзақ жылдар Орталық Қазақстандағы ірі білім және ғылым ордасы Қарағанды мемлекеттік университетін басқарды. Ғалымдық-педагогикалық қызметтегі көңілге түйген байламдары, әсіресе, жастар тәрбиесі туралы ой-толғамдары көрнекті ғалымның азаматтық, ағартушылық тұлғасын биіктете түседі. Бұлар арнайы талдап, бағалап, байыптауды қажет етеді.

Академик Евней Бөкетов — Қарағанды Мемлекеттік Университетінің тұңғыш ректоры және негізін қалаушы, Қазақстанның химия-металлургия ғылымындағы басты тұлға болды.

Е.Бөкетов — техника ғылымының докторы, профессор, Қаз КСР ғылым академиясының академигі, КСРО Жазушылар одағының мүшесі. Еңбек Қызыл Ту орденімен және медальдармен марапатталған. 1992 жылы Қарағанды мемлекеттік университетіне Академик Е. Бөкетовтың есімі берілді.

Өмірі мен шығармашылығы жайындағы әдебиеттер

- Академик Е.А. Бөкетов: естелік жинағы. - Петропавл: М. Қозыбаев атындағы СҚМУ, 2005. - 181 б.
- Бөкетов Е.А.
- Жас Қаныш: Деректі хикаят / Е. А. Букетов. - Алматы: Отбасы, 2024. - 288 б.
- Бөкетов Е.Көкейкесті / Е. Бөкетов; ред. Н. Оразбек. - Алматы: Қазақстан. - 2000 Т.4 / Е. Бөкетов; ред. Н. Оразбек. - Алматы: Қазақстан, 2000. - 432 б.
- Бөкетов Е.Көкейкесті / Е. Бөкетов; ред. Н. Оразбек. - Алматы: Қазақстан. - 2000 Т.4 / Е. Бөкетов; ред. Н. Оразбек. - Алматы: Қазақстан, 2000. - 432 б.
- Бөкетов Е.Собрание сочинений: в 6-ти томах / Е. Бөкетов. - Караганда. - 2007 Т.6 книга вторая. - 384 с
- Бөкетов Е.Собрание сочинений: в 6-ти томах / Е. Бөкетов. - Караганда. - 2007 Т.6 книга вторая. - 384 с
- Бөкетов Е.Шығармалар жинағы: 6 томдық / Е. Бөкетов. - Қарағанды: ҚарМУ. - 2005 Т.1. - 444 б.)
- Бөкетов Е.Шығармалар жинағы: 6 томдық / Е. Бөкетов. - Қарағанды: ҚарМУ. - 2005 Т.1. - 444 б.)
- Бөкетов Е.Шығармалар жинағы: 6томдық / Е. Бөкетов. - Қарағанды. - 2007 Т.5. - 430 б.
- Бөкетов Е.Шығармалар жинағы: 6томдық / Е. Бөкетов. - Қарағанды. - 2007 Т.5. - 430 б
- Букетов Е.Көкейкесті. Сокровенное / Е. Букетов. - Қарағанды. - 2002 2-кітап / құраст. Қ. Бөкетов. - 406 б.
- Букетов Е.Көкейкесті. Сокровенное / Е. Букетов. - Қарағанды. - 2002 2-кітап / құраст. Қ. Бөкетов. - 406 б.
- Ебіней Бөкетов туралы лебіздер мен пікірлер: Мақалалар, очерктер, естеліктер / құраст. Қ. Бөкетов. - Қарағанды: ҚарМУ, 2004. - 237 б.
- Ебіней Бөкетов туралы лебіздер мен пікірлер: Мақалалар, очерктер, естеліктер / құраст. Қ. Бөкетов. - Қарағанды: ҚарМУ, 2004. - 237 б.
- Қыры-ғылым, өрі-өлең: Евней Бөкетов туралы естеліктер / құраст.: Қ. А. Бөкетов, М. Қасен, Қ. Әбдіқалықов. - Қарағанды: ҚарМУ, 2001. - 347 б.: сур.
- Сәрсек М. Ебіней Бөкетов: ғұмырнамалық деректі хикаят / М. Сәрсек. - Алматы: Қазақстан, 2005. - 504 б.: 16 б. сур. - (Ғибратты ғұмыр)
- Сәрсек М. Ебіней Бөкетов / М. Сәрсек. - Астана: Фолиант, 2005. - 532 б.: 16 б.суреттер. - (Нартұлға)
- Сәрсек М.Таңдамалы шығармалары: ғұмырнама роман / М. Сәрсек. - Алматы: Фолиант. - 2006 Т.5: Қайран Бөкетов. - 474 б.
- Шығармалар жинағы: 6 томдық / Е. А. Бөкетов. - Қарағанды. - 2005 Т.1. - 452 б.)
- Шығармалар жинағы: 6 томдық / Е. А. Бөкетов. - Қарағанды. - 2005 Т.1. - 452 б.)
- Шығармалар жинағы: 6 томдық / Е. А. Бөкетов. - Қарағанды. - 2007 Т.4. - 433 б.)

Ақпараттық-библиографиялық үрдістерді
компьютерлендіру бөлімінің кітапханашысы
Қазақанова А.